

До разової спеціалізованої ради
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя
м. Ніжин, вул. Графська, 2,
Чернігівська область, 16600

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора, професора кафедри української мови і літератури Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка **Лілік Ольги Олександрівни** на дисертаційну роботу **Івахно Наталії Олексіївни** на тему **«Методика поглибленого вивчення учнями 10-11 класів власних назв у літературних творах»**, подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, за спеціальністю 014 Середня освіта (за предметними спеціалізаціями)

1. Актуальність теми дисертаційної роботи детермінована сучасним станом літературної освіти старшокласників, що безпосередньо пов'язаний із рівнем сформованості в них інтерпретаційної компетентності, яка передбачає сформованість здатності сприймати, розуміти й аналізувати прочитане, формулювати на цій основі власні висновки й узагальнення. Відповідно, постає необхідність пошуку шляхів для оптимізації шкільної літературної освіти, один із яких і було запропоновано авторкою поданої до захисту дисертації. Обґрунтовуючи актуальність проведеного дослідження, Івахно Н.О. зазначає, що детальне вивчення онімів, ужитих у художніх творах, сприятиме більш продуктивному аналізу старшокласниками літературного тексту з погляду його образного, часопросторового та мовного наповнення. Окрім того, це сприятиме глибшому осмисленню учнями проблемно-тематичних, світоглядних, жанрових та стильових аспектів літературного твору, які розглядатимуться у взаємозв'язку з онімами.

Актуальність дисертаційного дослідження підтверджується низкою літературознавчих і методичних проблем, що були виявлені здобувачем у процесі аналізу наукових праць і педагогічного експерименту, з-поміж них на особливу увагу заслуговують такі: 1) незнання школярами термінологічного

апарату, необхідного для розрізнення видів власних назв; 2) прагнення учнів ознайомлюватися з літературними текстами здебільшого в скороченому вигляді, що унеможлиблює якісне опрацювання онімів; 3) недостатнє розуміння старшокласниками художньої ролі найменувань та їх зв'язку з різними елементами літературного твору; 4) орієнтація учнів здебільшого на сюжет твору та ігнорування деталей, зокрема й наявних онімів; 5) недостатнє залучення власних назв учителями літератури в процес аналізу художнього тексту. Усе це підтверджує актуальність дисертаційної роботи Івахно Наталії Олексіївни «Методика поглибленого вивчення учнями 10-11 класів власних назв у літературних творах», її наукову й практичну значущість.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами.

Дисертаційну роботу виконано в межах наукової теми кафедри літератури, методики її навчання, історії культури та журналістики Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя «Технологія літературного аналізу в середній школі» (номер державної реєстрації 0123U101622). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (протокол № 4 від 24 жовтня 2019 року) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 26 листопада 2019 року).

3. Наукова новизна одержаних результатів.

На основі аналізу літературознавчих і методичних праць, а також педагогічного експерименту дисертанткою було розроблено та обґрунтовано методичну модель поглибленого вивчення власних назв в процесі аналізу художніх творів, рекомендованих чинною навчальною програмою з української літератури для учнів 10-11 класів.

Дисертанткою уперше запропоновано цілісну систему знань, умінь і навичок, необхідних для вивчення власних назв у процесі аналізу літературного тексту; визначено критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у процесі роботи з власними назвами; розроблено методичну модель вивчення власних назв на уроках української літератури в старших класах

(запропоновано принципи навчання, методи, прийоми, форми роботи); експериментально перевірено ефективність роботи з власними назвами за сформованою методичною системою.

4. Наукове та практичне значення. Отримані результати мають важливе наукове і практичне значення. Результати дисертаційного дослідження створюють теоретичну базу для розв'язання наукової проблеми, пов'язаної з пошуком шляхів оптимізації літературної освіти здобувачів середньої освіти. Розроблена Івахно Н.О. методика поглибленого вивчення учнями 10-11 класів власних назв у літературних творах може бути використана під час аналізу художніх творів на уроках української літератури, а також у процесі роботи факультативів і літературних гуртків. Результати дослідження є цінними для вдосконалення навчальних програм та підручників із української літератури для 10-11 класів. Матеріали дисертаційної роботи будуть корисними в процесі підготовки студентів філологічних факультетів під час лекційних, практичних та лабораторних занять із методики навчання української літератури.

Результати дослідження впроваджено в навчальний процес Ніжинського обласного педагогічного ліцею Чернігівської обласної ради, Чернігівського обласного наукового ліцею Чернігівської обласної ради, Дрогобицького ліцею Дрогобицької міської ради Львівської області, Ліцею № 3 Івано-Франківської міської ради Івано-Франківської області, Київської гімназії східних мов № 1 міста Києва.

5. Повнота викладення матеріалу дисертації у наукових публікаціях. Результати дисертаційного дослідження висвітлено в 14 одноосібних публікаціях, із яких: 3 статті – в українських наукових фахових виданнях категорії Б, 2 – у закордонних, 3 – в інших наукових виданнях України; 6 тез доповідей опубліковано в збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Основні теоретичні та практичні результати дисертації заслухано й обговорено на засіданні кафедри літератури, методики її навчання, історії культури та журналістики Ніжинського державного університету імені

Миколи Гоголя, а також виголошено на науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень» (Київ, 2020); Міжнародній науково-практичній конференції «Наукова дискусія: питання педагогіки та психології» (Київ, 2020); Міжнародній науковопрактичній конференції «Педагогіка і психологія в сучасному світі: мистецтво навчати та навчатися» (Влоцлавек, Республіка Польща, 2021); Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернетконференції «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (Глухів, 2019); II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми мовно-літературної освіти в середній та вищій школах» (Київ, 2019); Всеукраїнських Грищенківських читаннях (Ніжин, 2019); Дванадцятій Всеукраїнській науково-практичній конференції «Україна, українська мова – світ ХХІ століття у діалозі культурно-мовних, морально-громадянських цінностей особистості та педагогічних систем» (Київ, 2019); Всеукраїнській науково-практичній конференції до Дня української писемності і мови «Українська мова як чинник національної державності» (Чернігів, 2019); II Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернет-конференції «Сучасні тенденції та перспективи мовнолітературної освіти в Україні» (Глухів, 2020); Всеукраїнській студентській науковопрактичній інтернет-конференції «Арватівські читання – 2020» (Ніжин, 2020); III Усеукраїнській студентській науково-практичній інтернет-конференції «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (Глухів, 2021); Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернет-конференції «Арватівські читання – 2021» (Ніжин, 2021); IV Усеукраїнській студентській науково-практичній інтернет-конференції «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (Глухів, 2022); XV Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів і магістрантів «Основні тенденції розвитку лінгвістики, літературознавства й соціальних комунікацій» (Полтава, 2022); Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернет-конференції

«Арватівські читання – 2022» (Ніжин, 2022); V Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернетконференції «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (Глухів, 2023); Всеукраїнській мультидисциплінарній науково-практичній інтернет-конференції «Молодь і сучасні тренди наукової думки» (Ніжин, 2023).

6. Ступінь обґрунтованості наукових положень. Представлена дисертація має чітку структуру, що узгоджується з поставленими в роботі дослідницькими завданнями. Усі сформульовані завдання виконано в повному обсязі на високому науково-методичному рівні. Одержані результати обґрунтовані, систематизовані, статистично оброблені. Усі розділи дисертації є повними, логічно скомпонованими, з обґрунтованими висновками, що безпосередньо ґрунтуються на аналізі літературознавчих, педагогічних, психологічних досліджень і текстів літературних творів, а також на опрацюванні даних, одержаних під час педагогічного експерименту. Отже, достовірність основних наукових положень підтверджується глибоким аналізом емпіричного матеріалу та статистичним опрацюванням експериментальних даних. Це дає підстави стверджувати, що Івахно Н.О. володіє дослідницьким інструментарієм, методикою проведення педагогічного експерименту й аналізу експериментальних даних.

7. Структура та зміст дисертації, її завершеність та відповідність встановленим вимогам. Дисертація має традиційну структуру та складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списків використаних джерел до них, загальних висновків, додатків, містить 10 рисунків та 13 таблиць. Загальний обсяг дисертації становить 302 сторінки, із них основного тексту – 188 сторінок. Робота написана в науковому стилі, її зміст викладено в чіткій логічній послідовності. Авторка унаочнює положення дисертаційного дослідження матеріалами в таблицях і рисунках. Додатки доповнюють основний зміст дисертації, зокрема в них подано матеріали, використані Івахно Н.О. в процесі педагогічного експерименту.

У «Вступі» обґрунтовано актуальність дисертаційного дослідження, сформульовано мету, завдання, описано методи дослідження, наведено

наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, інформацію про особистий внесок здобувача, апробацію одержаних результатів, публікації, обсяг і структуру дисертації.

В основі дослідження лежить наукова гіпотеза, що методична модель поглибленого вивчення власних назв на уроках української літератури в 10-11 класах буде ефективною за умови, якщо вчитель та учні розглядатимуть кожен онім як концепт, тобто багатозначну мовну одиницю, що зумовлює характер осмислення певного художнього явища (персонажа, хронотопу, літературного твору в цілому), на позначення якого вона використана; водночас у здобувачів освіти варто сформувати систему знань, умінь і навичок, необхідних для поглибленого осмислення змісту та функцій власних назв, їх вивчення у зв'язках із різними художніми властивостями (образними, мовними, жанровими, стильовими тощо) літературного матеріалу; у процесі навчальної діяльності доцільно використати систему продуктивних принципів навчання, методів, прийомів, шляхів аналізу та видів діяльності, що будуть корисними під час опрацювання найменувань.

У першому розділі дисертації «Науково-теоретичні засади поглибленого вивчення власних назв на уроках української літератури в 10-11 класах» окреслено мовознавчі, літературознавчі, психолого-педагогічні та методико-літературні основи поглибленого вивчення власних назв; здійснено огляд різних аспектів обраної проблеми, за результатами якого власні назви визначено як концептуально значущі компоненти художнього твору, які виконують у ньому низку функцій та здатні вступати у взаємозв'язки з різними елементами тексту.

Важливо, що в першому розділі дисертаційного дослідження окреслено зміст основних ономастичних понять: «антропоніма», «топоніма», «гідроніма», «зооніма», «міфоніма» тощо, схарактеризовано особливості функціонування власних назв у літературних творах; проаналізовано програми та підручники із української літератури для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти. Це дало підстави Івахно Н.О. дійти висновку, що сприйняття функціонального навантаження літературно-художніх онімів у

текстах шкільної програми залежить від особливостей раннього юнацького віку, рівня розвитку критичного мислення, вдало підібраних принципів, дидактичних засобів освітнього процесу, застосування оптимальних шляхів аналізу та використання термінологічного апарату з літературної ономастики.

У другому розділі дисертації «Теорія та практика поглибленого вивчення власних назв учнями 10-11 класів на уроках української літератури» запропоновано методичну модель поглибленого вивчення власних назв. Її визначено як продуману пошуково-дослідницьку діяльність у процесі аналізу літературного тексту. Важливо, що дисертантка розробила основні підходи до залучення онімів до процесу шкільного аналізу художнього тексту, зокрема з позиції вивчення динаміки образів-персонажів, системних зв'язків між образами, осмислення ціннісно-цільових програм героїв, а також у контексті ознак жанру, стилю та світоглядної системи автора. Важливо, що розроблені дисертанткою підходи в дисертації логічно пов'язані із застосуванням відповідних шляхів шкільного аналізу літературного твору.

У третьому розділі дисертації «Дослідно-експериментальна методика поглибленого вивчення власних назв учнями старших класів» описано процес упровадження створеної методики навчання в шкільну практику закладів загальної середньої освіти в різних регіонах України. Під час експерименту підтверджено ефективність запропонованої дисертанткою методики опрацювання власних назв на уроках української літератури в 10 та 11 класах. Важливо, що здобувачка особисто брала участь у проведенні експерименту як учитель української літератури.

Нам імпонує послідовність упровадження розробленої дисертанткою методики, зокрема перший етап передбачав опрацювання відповідної теорії літератури, після чого відбувалося поглиблене опрацювання художніх творів, які, залежно від функціонального навантаження онімів, використаних авторами, умовно були поділені Івахно Н.О. на дві групи: найменування першої виконують змістово-інформативну роль; власні назви другої групи

мають ширше концептуальне значення й виконують моделювальну функцію в художніх творах. Приналежність до однієї з цих груп впливає на вибір шляху аналізу для їх дослідження та відповідну побудову навчальних ситуацій. У процесі формувального етапу педагогічного експерименту були проведені уроки за творами «Мартин Боруля» Івана Карпенка-Карого, «Місто» В. Підмогильного, «Мина Мазайло» М. Куліша, «Зачарована Десна» О. Довженка, «Мойсей» І. Франка, «Intermezzo» М. Коцюбинського, «Камінний хрест» В. Стефаника тощо.

Результати проведеного педагогічного експерименту засвідчують, що залучення власних назв до шкільного аналізу дає позитивні зміни в сприйнятті літературних творів, зокрема відбувається процес поглибленого осмислення учнями художніх властивостей образів-персонажів, часопросторових, жанрових та стильових властивостей навчального матеріалу. Відповідно, у перспективі це сприятиме ефективному формуванню предметної компетентності старшокласників, а отже, позитивно позначиться на рівні сучасної літературної освіти.

8. Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Високо оцінюючи науковий рівень і змістову наповненість дисертаційного дослідження Івахно Н.О., маємо вказати на наявність окремих дискусійних положень, що потребують додаткової аргументації, зокрема:

1. Актуальність дослідження, яка не викликає жодних сумнівів, доцільно було б увиразнити взаємозв'язками з державними документами, що визначають основні тенденції розвитку й реформування загальної середньої освіти на сучасному етапі, зокрема із законами України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», а також Концепцією «Нова українська школа», адже з 1 вересня 2027 року заплановано перехід старшої школи на навчання відповідно до положень цієї Концепції. Оскільки матеріали дисертаційного дослідження мають практичну значущість і перспективи для широкого впровадження в освітній процес закладів загальної середньої освіти, то варто було б обґрунтувати їхню актуальність вимогами Концепції «Нова українська школа».

2. Доцільно було б, на нашу думку, у першому розділі прослідкувати взаємозв'язки онімічної системою літературного твору з мистецькою системою, у межах якої виник твір, а також його жанрово-родовими особливостями. Хоча до зазначених аспектів дисертантка звертається в розділі 2 у процесі опису методики поглибленого вивчення учнями 10-11 класів власних назв у літературних творах, ілюструючи це табличним матеріалом, проте вважаємо, що уведення відповідного підрозділу до першого розділу дисертаційного дослідження сприяло б підвищенню науково-теоретичного рівня роботи.

3. В описі методики поглибленого вивчення учнями 10-11 класів власних назв у літературних творах (розділ 2) дисертантка подає опис принципів навчання, методів, прийомів, шляхів аналізу та видів діяльності, що будуть корисними під час опрацювання найменувань, при цьому вона зосереджується на описі так званих традиційних методів навчання української літератури, зокрема бесіди, лекції, самостійній роботі учнів. Вважаємо, що підвищенню ефективності розробленої методики сприяло б звернення до інформаційно-комунікативних технологій, інтерактивних методів і онлайн-застосунків, адже це відповідає реаліям сьогодення і особливостям розвитку учнів.

4. Категоріально-понятійний апарат, який вживає дослідниця, потребує увідповіднення положенням сучасних державних документів, що визначають тенденції розвитку освітньої галузі, наприклад, у тексті вжито поняття «загальноосвітні заклади», натомість варто послуговуватися терміном «заклади загальної середньої освіти».

5. Рекомендуємо дисертантці опублікувати навчально-методичний посібник для вчителів української літератури за матеріалами дисертаційного дослідження.

Проте зазначені аспекти мають переважно рекомендаційний характер, вони не впливають на загальну позитивну оцінку результативності проведеної роботи, не знижують загальної високої наукової та практичної її цінності.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Івахно Наталії Олексіївни на тему «Методика поглибленого вивчення учнями 10-11 класів власних назв у літературних творах», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 014 Середня освіта (за предметними спеціалізаціями), за своєю актуальністю, науково-теоретичним рівнем, новизною постановки та розв'язанням проблем, практичним значенням, є самостійною закінченою науковою роботою, що відповідає вимогам п. 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 № 44.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української мови і літератури
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г.Шевченка

Ольга ЛІЛІК

Підпис Ольги ЛІЛІК засвідчую:

Начальник відділу кадрів
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г.Шевченка

Оксана СЕРЕДА